

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی نیرودی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۸۳ - شنبه ۹۲/۱/۳۱

باید این نکته را نیز توجه داشت که اگر کثرت اطراف به حدی باشد که وجود تکلیف در هر طرف به خصوصه موهوم باشد و اطمینان به عدم تکلیف در آن و اطمینان به وجود تکلیف در بقیه‌ی اطراف باشد، نیازی به اصالة البرائة از حیث تکلیف مورد اشتباه وجود ندارد؛ زیرا فرض آن است که اطمینان وجود دارد که تکلیف در طرف مورد ابتلا وجود ندارد و با وجود اطمینان نیازی به اصالة البرائة نیست.

معیار شبهه‌ی غیر محصوره از نظر محقق نائینی رحمته الله

محقق نائینی رحمته الله معتقدند اگر کثرت اطراف به حدی باشد که مستلزم عدم قدرت عادی بر مخالفت قطعیه باشد، شبهه را غیر محصوره می‌دانیم^۱، هرچند هر یک از اطراف به خصوصه مقدر باشد اما قدرت بر امتثال همه‌ی اطراف به طور عادی نباشد، ولو قدرت عقلی وجود داشته باشد.

به عنوان مثال کسی یقین دارد یکی از پاکت‌های شیری که در شهر توزیع شده است نجس است. در این حالت اگر هر طرف را به تنهایی در نظر بگیریم قدرت بر مخالفت آن وجود دارد، اما اگر تمام اطراف را در نظر بگیریم، مکلف قدرت عادی بر مخالفت قطعیه‌ی آن ندارد و هیچ‌کس نمی‌تواند همه‌ی شیرهای توزیع شده را مصرف کند یا مثلاً همه‌ی شیرها را مجتمعاً مصرف کند.

در این صورت به واسطه‌ی کثرت اطراف، قدرت عادی بر مخالفت قطعیه وجود ندارد؛ یعنی به گونه‌ای نیست که شخص بتواند قطع پیدا کند که مرتکب حرام شده است، در نتیجه مخالفت قطعیه حرام نیست؛ به

۱. فوائد الأصول، ج ۴، ص ۱۱۷.

دلیل اینکه اساساً مقدور نیست، و بالتبع موافقت قطعیه نیز واجب نخواهد بود؛ زیرا وقتی مخالفت قطعیه حرام نباشد معنایش آن است که اصول در اطراف شبهه تعارضی ندارند و در نتیجه مکلف در بعضی از اطراف می تواند اصل مؤمن اجرا کند و مرتکب آن شود و معنای آن عدم وجوب موافقت قطعیه است و موافقت احتمالیه نیز قهراً رخ می دهد.

توضیح بیشتر کلام محقق نائینی رحمته الله علیه

فرمایش محقق نائینی رحمته الله علیه دارای دو رکن است:

۱. مخالفت قطعیه به طور عادی ممکن نباشد.

۲. عدم امکان مخالفت قطعیه ناشی از کثرت اطراف باشد.

با وجود این دو رکن می توان شبهه را غیر محصوره دانست، اما با فقدان هر یک از دو رکن نمی توان شبهه را غیر محصوره دانست.

به عنوان مثال اگر در یک کومه گندم، یک دانه گندم نجس وجود داشته باشد، طبق معیار محقق نائینی رحمته الله علیه شبهه محصوره است؛ زیرا قدرت بر مخالفت تمام اطراف وجود دارد؛ به دلیل آنکه مکلف می تواند همه ی گندم ها را مصرف کند و مخالفت قطعیه نماید.

این فرمایش محقق نائینی رحمته الله علیه مورد اشکال اعظام اصول قرار گرفته است. محقق عراقی، سید خویی و امام خمینی رحمته الله علیه بر کلام محقق نائینی رحمته الله علیه اشکال وارد کرده اند.

اشکال مرحوم امام بر معیار محقق نائینی رحمته الله علیه

اولاً: اینکه ملاک را آن دانستید که به واسطه ی کثرت اطراف، قدرت عادی بر مخالفت قطعیه نباشد، مقصود از قدرت عادی، قدرت عادیه دفعتاً است یا اعمّ از قدرت عادیه ی دفعیه و تدریجیه است؟

اگر مراد قدرت عادیه و دفعیه باشد بسیاری از شبهات محصوره را باید غیر محصوره دانست؛ زیرا معمولاً با کثرت اطراف، در یک آن مکلف نمی تواند با همه ی اطراف مخالفت کند. فرضاً اگر بدانیم گوسفندی حرام گوشت در میان پنجاه عدد گوسفند وجود دارد، نمی توان در یک آن همه ی گوسفندان را مصرف کرد. پس لامحاله باید بیشتر شبهات محصوره را غیر محصوره بدانید، در حالی که به نظر نمی رسد بتوان به آن ملتزم شد.

و اگر مراد از قدرت عادیه اعمّ از دفعی و تدریجی است، چیزی برای شبهه ی غیر محصوره باقی

نمی ماند و بسیاری از شبهات غیر محصوره، محصوره خواهد شد؛ به دلیل آنکه هر چند اطراف شبهه، کثیر باشد، در طول زمان و به تدریج مکلف قدرت بر مخالفت قطعی آن به صورت عادی خواهد داشت.^۱

این قلت: اگر مراد از عدم قدرت عادی، اعم از دفعی و تدریجی باشد لازمه اش آن نیست که خیلی از موارد شبهه‌ی غیر محصوره، محصوره شود؛ زیرا اولاً در طول زمان نیز مکلف قدرت بر مخالفت قطعی ندارد؛ به دلیل آنکه بعضی از اطراف در طول زمان منعدم می شود و باقی نمی ماند، ثانیاً تنجیز علم اجمالی نسبت به تدریجات محل تأمل است.

قلت:

اولاً: انعدام اطراف علم اجمالی در طول زمان ضربه‌ای به منجزیت علم اجمالی نمی زند؛ زیرا علم اجمالی بعد از اینکه منجز شد، انعدام اطراف آن موجب انحلال علم اجمالی نمی شود. ثانیاً: به زودی اثبات خواهیم کرد که علم اجمالی منجز است حتی در اطراف تدریجی.

نقد و بررسی اشکال مرحوم امام علیه السلام

محقق نائینی رحمته الله علیه می تواند بیان کند که مقصود از عدم قدرت عادی، اعم از دفعی و تدریجی است و لازمه اش نیز تبدیل شدن بسیاری از شبهات غیر محصوره به محصوره نخواهد بود؛ زیرا هنگامی انعدام بعضی اطراف علم اجمالی به تنجیز ضربه‌ای نمی زند که بعد از منجزیت علم، منعدم شود؛ یعنی علم اجمالی حالت انتظاریه‌ای نداشته باشد و موجب تنجیز شده باشد سپس بعضی اطراف منعدم شود. در این حالت ضربه‌ای به تنجیز نمی زند به خاطر آنکه ذمه‌ی مکلف مشغول شده است و اشتغال یقینی برائت یقینی می خواهد. ولی اگر از ابتدا به واسطه‌ی انعدام بعضی اطراف در طول زمان، شک در منجزیت علم اجمالی وجود داشته باشد علم اجمالی منجز نخواهد بود.

مثلاً کسی یقین دارد حرامی در میان پنج گوسفند موجود یا پنج گوسفندی که هفته‌ی آینده به وجود می آیند و معدوم می شوند - قبل از این که محل ابتلا قرار بگیرند - وجود دارد، در اینجا علم اجمالی منجز نیست؛ زیرا اگر تکلیف واقعی در پنج گوسفندی باشد که در آینده وجود می یابند و معدوم می شوند، تکلیفی بر مکلف نخواهد بود.

بنابراین اشکال مرحوم امام علیه السلام و محقق عراقی و سید خوبی رحمتهما الله علیهما بر کلام محقق نائینی رحمته الله علیه وارد نیست.

۱. تهذیب الأصول، ج ۳ (ط. جدید)، ص ۲۴۹.

اشکال سید خوبی بر کلام محقق نائینی رحمته الله

مرحوم نائینی فرمودند عدم قدرت نسبت به ارتکاب اطراف، موجب آن است که مخالفت قطعیه حرام نباشد و در نتیجه شبهه غیر محصوره باشد، در حالی که این نقض بر کلام ایشان وارد است که در برخی موارد، مکلف قدرت بر مخالفت قطعیه با ارتکاب تمام اطراف ندارد ولی در عین حال شبهه را محصوره می‌دانند.^۱

به عنوان مثال: کسی علم اجمالی دارد که رأس ساعت نُه، یا بودن در اتاق «الف» حرام است یا بودن در اتاق «ب» حرام است. این شخص قطعاً نمی‌تواند مخالفت کند؛ زیرا مکلف در یک لحظه نمی‌تواند در دو مکان باشد و لذا تنها می‌تواند مخالفت احتمالی کند، با این حال در چنین مسئله‌ای بیان شده است موافقت قطعیه واجب است و مکلف نباید در هیچ‌کدام از اتاق‌ها وارد بشود و شبهه را محصوره دانسته‌اند، در حالی که طبق معیار محقق نائینی رحمته الله باید شبهه غیر محصوره باشد و همان‌طور که مخالفت قطعیه حرام نیست موافقت قطعیه‌ی آن نیز وجوبی نداشته باشد، در حالی که کسی ملتزم به آن نمی‌شود. در نتیجه معیار محقق نائینی رحمته الله ناتمام است.

نقد و بررسی اشکال سید خوبی بر معیار محقق نائینی رحمته الله

پاسخ سهلی که ابتدا می‌توان بر این اشکال داد، آن است که محقق نائینی رحمته الله بیان کردند عدم قدرت باید ناشی از کثرت اطراف باشد و در چنین مواردی شبهه غیر محصوره است، ولی اگر عدم قدرت بر مخالفت قطعیه ناشی از جهات دیگر باشد ملاک شبهه‌ی غیر محصوره نخواهد بود.

مگر آنکه سید خوبی رحمته الله بیان کند که قید کثرت اطراف در معیار محقق نائینی رحمته الله تأثیری ندارد و آنچه که معیار عدم حرمت مخالفت قطعیه است، عدم قدرت است و آن معیار در مثال مذکور موجود است.

مقرر: سید حامد طاهری

۱. مصباح الأصول، ج ۱، ص ۳۷۴.